

A SZERETET ELKÖTELEZETTJE

(Szenteleky Kornél az emléksorozat tükrében)

Szentelekyről vallani ma izgalmas esemény. Életművének felmérése az indulópontja minden tudományos kutatásnak, amely irodalmunk történetének a feldolgozására irányul.

A név csengése még napjainkban — a kritikusi tevékenység fellendülése idején — is a távoliság asszociációját ébreszti bennünk. Pedig csak nyolcvan éve, hogy megszületett a vajdasági magyar irodalom mindmáig legnagyobb jelentőségű alakja. A halála óta eltelt negyven év alatt szinte teljesen megfeledkeztünk róla. Csupán a most tárgyalásra kerülő sorozat és válogatott írásainak kétkötetes gyűjteménye (Gesztenyevirágzás; Ugartörés. Forum, Újvidék, 1963.) került azóta olvasói asztalára.

Ha annak további okait keressük, az elmúlt négy évtized miért volt elég ahhoz, hogy kritikánk szeparáljon irodalmunk jelenéből egy olyan íróegyhéniséget, aki üstököse volt ennek a tájnak, akkor sajátos helyzetünk jellegzetességeinek felismeréséig kell eljutnunk. Ez a sajátos helyzet elsősorban a hagyománytalanság következménye, de az avantgardizmus kérdéskomplexumát is érinti.

Éppen a fentebb elmondottak miatt ma már nemcsak a lírai hangvételű köszöntők, emlékbeszédék, hanem a tárgyilagos hangon értékelő tudományos munkák olvasásának az igénye is ott él egy-egy írónkkal kapcsolatban az olvasókban. Hiába ünnepeljük őket, ha munkásságuk megismeréséhez hiányoznak az alapvető irodalomtörténeti-kritikai tanulmányok. Különösen szembetűnő, hogy a Szenteleky-problémakör továbbélésének szinte semmi jelét sem láthatjuk. Pedig irodalmunk mai központi kérdései nem esnek távol azoktól, amelyekre már Szenteleky is kereste a választ. Ezeknek az érintkezési pontoknak a kimutatására azonban senki sem vállalkozott. Irodalomtörténeti törekvéseink még mindig annyira szórványos jellegűek, hogy nem hozhatnak az olvasóközönség széles rétegeiben realizálódó eredményeket. A hagyományörző munka, amelynek Bori Imre tanulmányai és válogatásai adták a közelmúltban friss lendületet, ma még — sajnos — csak néhány ember ügyét jelenti.

A fentebbiekből önként adódik a következtetés: nem ismerjük eléggé irodalmunk történetét, és így természetesen nem érzékeljük a problémák továbbélését, újrajelentkezését. Nem foglalkozunk eleget még a legkiemelkedőbb vajdasági írókkal sem: gimnáziumot végzett »művelt«¹ értelmiségünk előtt is ugyanolyan veszes távoli homályban derengenek alakjaik, mint a XVI. század első magyarul író költőié, mondjuk Rimai Jánosé. Elvésznek az időben, a múltban, pedig szinte

érzékeltetően közel vannak még hozzánk: közülük a legöregebbek is Ady, Móricz, Kosztolányi kortársai voltak, Illyés Gyulával, Németh Lászlóval szívtak egy levegőt. Ugyanakkor, amikor Móriczot mindmáig időszerűnek, sőt napjainkban — a realizmusról folytatott vita idején — kíváltképpen aktuálisnak érezzük, Szentelekyt valahol a lezárt múltban, a történelem élettelen világában látjuk. Irodalmi köztudatunk nem a maga dialektikus összefüggéseiben érzékeli irodalmunk fejlődését, hanem öt-tíz évek határmezsgyéinél áll meg: se lehetősége, se kedve továbbmenni. A lehetősége hiányzik, mert hiszen nem talál olyan kritikai munkára, amelyek alapján teljessé válhatna előtte a kép, a kedve — mert azt senki sem érzi feladatának élesztgetni.

A vajdasági olvasóközönség csak hosszú évek után vehetett a kezébe olyan munkákat, amelyek a fentebb megfogalmazott célt szolgálják. (Sajnos, ezeknek a száma is szinte elenyésző.) Így tájékoztatója, ismeretei fogyatékosak, hézagosak.

Ma kevesen tudják csak, hogy íróink közül sokan szoros kapcsolatban álltak a század mindmáig legjelentősebb eredményeket felmutató folyóiratával, a *Nyugattal*. A *magyar ugar*, a *kipányvázott lelkek* gondolata nemcsak Móricznál jelentkezik újra a húszas években, hanem Szentelekynél is, sőt élete maga is Ady óriási szimbólumait példázza. Szenteleky részére volt a kor meghatározó törekvéseinek: hatalmas világirodalmi műveltsége alkalmassá tette az azonnali állásfoglalásra. Élénken rezonált az új eseményekre, a Párizsban, Rómában, Berlinben és Budapesten folyó kulturális vitákra. Vajdaság fáradt poétájaként járja a világot, Párizs művészetimádatát, Róma érdeklődő temperamentumát szeretné átmenteni a helyi viszonyok közé.

Már 1931-ben tisztán látja a népiesség kérdéskomplexumát, azt a problémakört, amely még ma is megoldatlanul él a tanulmányok lábjegyzeteiben, a kritikák igencsak tömör utalásaiban. Gondolatai napjainkban éppen annyira aktuálisak, mint amilyenek megfogalmazásukkor, negyvenkét évvel ezelőtt voltak, annak jelzeteként, hogy a magunk-konklúzióit máig sem vontuk le: »Olvasóközönségünk legnagyobb része közvetlenül vagy közvetve a földből él, problémája, gondja, álma, vágya tehát földhöz kötött, parasztos. Érdeklődési körén kívül esnek a messzi országok, az idegen emberek, akinek érzésvilága előttük érthetetlen, következésképp unalmas. Az igazi »jó olvasás« számára mégis csak az, amely problémáival, vágyálmaival foglalkozik, amely olyan történeteket, élményeket ad, amelyek akár vele, akár másokkal ismerősei közül megtörténhettek volna, amely olyan kulisszákat és képeket fest, amelyekben saját földjére vagy falujára ismer. Vajdasági irodalmunkban tehát a populizmus, ha nem is egyedül jogosult irodalmi célkitűzés, de nagyon fontos szükséglet, út, híd és vívőér, mert nélküle nehezen találnánk meg a kapcsolatot közönségünk és irodalmunk között. Azonkívül tisztán irodalmi szempontból is érdekes lenne ennek a tájnak a művészi feldolgozása, mert a magyar irodalomban eddig vidékünknek nem volt költője és krónikása«. Majd így fejezi be gondolatmenetét: »A mi népiességünk csak híd lehet népünk és irodalmunk, népünk és a nagy emberi egyetemesség között.« (*Népiességünk*. 1931.)

Szenteleky polgári humanista volt, akit a szocializmus kérdése kezdettől fogva izgatott. Ezméinek lírai felhangjai olykor-olykor a

szenzimentalizmussal tartanak rokonságot, de ha tudjuk, hogy egy tüdőbajos ember beteg vízióit olvassuk, akkor már inkább átérezzük a szerző szenvedését. A társadalmi haladásról alkotott elképzelései korántsem voltak mentesek utópiáktól, idealista vonásoktól, de ezeket is művészetének alappilléreire, a szeretetre építette. Humanizmusának forrása is ez az életfilozófiává fejlesztett szeretetérzés, amelyet az *Isola Bella*-ban fogalmaz meg a legteljesebben. Ennek birtokában ismeri fel már 1931 előtt a faszizmus veszélyeit, és válik műveiben annak következetes bírálójává, ellenségévé. A tüdőbajos ember kifinomult idegeinek rezignált fájdalomra fűti szenvedélyessé tiltakozó hangját, és teszi általánosan emberivé, óriási erejűvé humanizmusát. Annak az embernek a keresésével tér vissza mindig a szeretethez, az emberek közötti megértéshez, mint az élet értelméhez, aki orvos létére volt halálosan beteg, s világgjáró útjai mellett vált a 20-as és 30-as évek kisebbségi magyarságának szellemi vezérévé. Párizs fényeiből merítette az energiáját a nehéz, erejét szinte meghaladó magános harchoz.

ÚGY FÁJ AZ ÉLET...

(Subotica, 1925; 2. kiadás, Újvidék, 1944.)

Lírai jegyzetek, tömör hangulatnovellák, érzékeny hangú kis karcolatok gyűjteménye ez a kötet. Bori Imre igen találóan prózaverseknek nevezi a könyv darabjait, amelyek közvetlenül illeszkednek Szenteleky költészetéhez. Ezekben az apró lírai miniatűrökben a szubjektív én hangján vall önmagáról a költő. Mentegetődve írja a kötet elé: »Úgy szégyellem magam, mint József, mikor ruháit leszaggatták. Ez a könyv rólam szól, ez a könyv csupa líra, szerénytelen alanyi költészet tisztességes poétikai formák nélkül. Bocsánatodat kérem ezért, ó, drága olvasó, de én meg akartam merevíteni tűnő életem furcsaságait és fájdalmait, én... én élni szeretnék, élni ebben a szomorú könyvben.«

Sajátos adys hangulatok, gesztusok tobzódnak ezekben az önleplező, szégyenkezésig őszinte vallomásokban. A »nagy életek«, a megélt életek géniuszi ereje és kétségbeesett gyengesége sugárik a felvillanó impressziókból: a haláltáncát járó élet elbűvölő ábrándjainak, zülléseinek, nászainak — kiteljesedéseinek lehetünk tanúi olvasásuk közben. A végtelen élet misztikus, de hús-vér elevenségű varázsa nyűgöz le bennünket: miként használhatja ki a halálraítélt az utolsó napját, amelyre teljes szabadságot adnak neki.

Az írások szereplője nem is az ember, hanem a költő szertelen és mohó életvágya, amely gümöbacilusokkal, titkolt lázakkal, az elmúlás tudatával küzd, viaskodik. A reneszánsz test- és szerelemfelfedezésének bizarr képeire bukkanunk a novellákban: szinte Janus Pannonius részletező stílusában beszél az író betegségéről. Thomas Mann, Gide betegeknek problémáit éli Szenteleky, a megrokkant óriásokéit. A téma újra és újra felmerül nála, esztétikává finomul, egy élet leglényegesebb jegyévé válik: »Legfájóbb, legkegyetlenebb hullás a mi hullásunk. Heteken, hónapokon át feküdni teljes tudatossággal, hűvös józansággal és várni a szív elfáradását, a gümöbacilusok térhódítását,

köhögni éjjeket, virrasztani az elpusztulás biztos gondolatának társaságában, a hőmérő baljósloán emelkedő higanyát figyelni, tudni a sietős, csúnya kikerülhetetlen meghalást — ezt senki sem szenvedti annyi hősiességgel, annyi kegyetlen tudatossággal, mint egy orvos.» (*Bogdánka halálára*)

Az élet és halál ellentétét végigkísérhetjük a kötet minden egyes darabjában. Elmélyítését az élet szépségeinek fokozásával éri el: elbűvölő színekkel festi meg »képeit«. Ez az ábrázolásmód csak a szivárványost, a kápráztatót veszi észre a hétköznapokban is, csak a fájoan csodálatosra koncentrál, mintegy felértékelve azt, amitől búcsúznia kell. Az ősz színeit például megszemélyesíti, tulajdonságokkal látja el: »Citromsárgák, ájult zöldek, sápadt barnák, meleg rozsdaszínek, lázas vörösek, elbúsult lilák, szerénykedő szürkék, hamvas pirosak, rosszkedvű okkerok, bágyadt narancsszínek, panaszos bíborok, komor, kegyetlen szépiák.« (*Szeretnék szántani*) Impresszióiban életre kelnek a színek, cselekvőkké válnak, nemcsak az érzéseinkre, hanem a tudatunkra is hatnak. Sokan nevezték már l' art pour l' art művészetnek ezeket a kecses lírai miniatűröket, pedig Szentelekynél sem a formára tevődik a fő hangsúly, mint ahogy Ady híres szimbólumai sem öncélúak, formai tökélyük ellenére sem. Csak Szenteleky nem a valóságban, hanem a szivárványos álmokban élt, ezekben jelenik meg nála a tartalom. A beteg tüdő más életfeltételeket szab, a valóság talajáról az álmok világába ránt át. A vallomás markáns szavakban hangzik el, szinte egy önmegalázó gesztussal: »... fonák, fájdalmas, elkésett és elhibázott életet viszek a vállamon, mint borzalmas, karmoló Chimerát, egy balog, panaszos, eltévedt életet: az életemet.« (*Október*) A beteg élet mindenki másénál több fényt, meleget kíván: pótolni kell a kínzó hiányokat.

Színésznek képzei magát legintímesebb vallomásaiban a költő, az ünneplés, a siker emberének: »Kimegyek a függöny elé s a taps még vadabbul felviharzik, mint újabb szélroham. Szemem csillog, ajkam kissé megremeg... Siker! Siker!« (*Ősz Fontainebleau-ban*)

Ebbe a képbe sajátosan illeszkedik bele a felfokozott szerelem-szomj, ami már szinte a betegség tüneteként is felfogható. Egy aprólékos pszichológiai vizsgálódásnak kitűnő alanya lehetne ilyen vonatkozásban a könyv: miként születik művészet egy betegség lelki átéléséből és a vele járó fiziológiai-pszichikai elváltozásokból? »És szeretni szeretnék. Szeretni lüktetősen, leborulósan, meghatósan. Égni, lobogni, lángolni szenvedélyben, tébolyító tűzben, szertelen rajongásban. Szikrázni, mint sistersgő rakéta, ragyogni, mint vészes, vörös üstökös s azután... Eh, előbb át szeretném kulcsolni a legfihéresebb térdet és csókot szívni a legédesebb szájról. Luise de la Vallière ágyában hemperegni. Kleopátra izzó testétől perzselődni. Lucrezia Borgia tobzódsától megittasodni. Szeretni, szeretni, szeretni zölden, boldogan, remegőn és végtelenül.« (*Ősz Fontainebleau-ban*)

Máskor királynak képzei magát, élet és halál korlátlan urának. Tovább éleződnek az ellentétek, most már nemcsak a téma, hanem az esztétikum síkján is. A személyes sors tragikuma abszurdumba hajlik, groteszk szituációk következnek. (*Notturmo*) Misztikus másvilági képek

váltják egymást, a költő hangja balladássá alakul. Küzdelem ez is a halál gondolatával, csupán a fegyvernemeket cseréli fel.

Erőt, önbizalmat sejtenénk, pedig csak látszat az önfeledt tobzódás az élet örömeiben. Az adys pózon sincs rendben minden vonás — a tükör a kétségbeesett ember arcát mutatja meg. A képmásával vitakozó figura már a bizonytalanság benyomását kelti, a szánalmunkat váltja ki. A huszadik század vívódó hőse (Móricz alakjainak rokona) pillanatról pillanatra kénytelen dönteni, nincs már ideje elidőzni a választak előtt. *Ars poetica*, de önigazolás is ez a furcsa monológ:

— Furcsákat beszélsz. Csupa ellentmondás vagy. Nem értelek. Elnézlek és elcsodálkozom rajtad. Idegen vagy. Milyen különös a fejed, a homlokod, milyen félelmesen idegen a szád s a szemed. Ne nézz úgy rám! Mit akarsz tőlem? Ki vagy? Beszélj! Barát vagy ellenség? Álom vagy valóság?

— Én vagyok.

— Nem értelek, nem ismerlek. Félek tőled. Csupa ismeretlenség, titokzosság és borzalom vagy. Nem ismerlek! Jaj, ne nézz úgy rám, hanem beszélj, felelj: ki vagy? Ki vagy?

Nem tudom... Ember vagyok.» (*Önarckép*)

ISOLA BELLA

(Regény)

(Kolozsvár, 1931; 2. kiadás, Újvidék, 1944.)

A mű kompozíciójának középpontjában a XX. századi modern irodalomban olyan gyakori szigetmotívum áll. Többszörös szimbólum Szenteleky Szép Szigete, közvetlenül vagy közvetetten hozzá kötődnek az érzelmi és az eszmei szálak is. Minden jelzőnek, határozónak külön funkciója van a képrendszer jelentésének pontosításában: »Mivel apály volt még, az Isola Bellára gyalog is át lehetett menni. Apálykor ugyanis vékony homokos földsáv kötötte össze ezt a kis szigetet a szárazfölddel. A sziget kezdeténél széles zöld kapu terpeszkedett. Miért elzárni ezt a kis szigetet, hiszen semmi kincs, semmi érték nincs rajta s a tenger egyébként is naponként kétszer jó néhány órán át zárva tartja a szigetet?«

A jelkép jelentéseinek és funkcióinak vizsgálatára itt nem vállalkozhatunk, hiszen az külön stilisztikai tanulmányt igényelne, csupán — önkényesen — két momentumot emelünk ki, annak bizonyítására, mennyire komoly figyelmet fordított a szerző a mű struktúrájának kidolgozására. A kulcsmotívum legfontosabb összetevője mindenképpen a személyes tényező, amire már a novellákban is felfigyeltünk: a beteg ember magányossága. A másik, számunkra különösen érdekes vonatkozás a regény eszmei-intellektuális vonalával kapcsolatos: a szellemi értelemben vett szigetre utaltság, a faszizmus elleni egyéni harc, tiltakozás.

Ezen a ponton vetődik fel a kérdés: Mennyire látta tisztán Szenteleky kora társadalompolitikai és szociális kérdéseit? Lényegében azt kell megvizsgálnunk, milyen az a kép, amely a mű olvasása során az író világnézetéről, szellemi arcéléről bennünk megrajzolódik?

Szenteleky hősei magános lázadók, akik sajátosan humanista életfilozófiát teremtenek életük igazolására. Kivételt csak Inge Höyen, a dán lány jelentene, ha a szerelem nem térítené le arra a vakvágányra, amelyen Szabó Szabolcs, a mű központi figurája halad.

Az Olaszországban vakációzó magyar újságíró tipikusan polgári eszméi körül sejtethők az író perspektívái is. Erre annál inkább gondolhatunk, mivel Szenteleky a regény történéseit tíz évvel előrevetette a jövőbe: időpontként az 1937-es esztendőt jelölte meg. Bármennyire fonáknak tűnik is ma szemünkben Szabó utopisztikus életfilozófiája, benne tulajdonképpen Szenteleky világnézetének gyökereit kell felfedeznünk. Az Ingével, a kommunistával folytatott vitájában teljes győzelmet arat, a mai olvasó számára bármilyen nevetségesek és könnyen megcáfolhatók is érvei. A társadalmi átalakulással kapcsolatban tipikus polgári ideológiát fogalmaz meg, valami elvont, tehetetlen humanizmussal vegyítve azt: »Én úgy képzelem, hogy vannak kiválasztottak, akikben tiszta teremtő erő lakozik, akik az istenség szellemét és akaratát érzik magukban. Az istenség teremti az embert, azok tehát, akik az istenség akaratát hordozzák, hivatva vannak megteremteni az igazi embert, a szebb holnapot. Ezt az igazi embert bármilyen társadalmi rendben meg lehet teremteni.«

Tekintetét ezekre a kiválasztott álmképekre függeszti, tőlük és a véletlentől várja a szociális különbségek megszüntetését: »Gondolja csak meg, hogy egy miniszter, népbiztos, vagy más vezető ember, hogyan tudná átformálni az embereket. Olyan mellékes lenne a társadalmi forma, ha a vezető emberek igaz, jó és kiválasztott emberek lennének, akik nagy eszméiket, a szebb holnap megteremtését becsülettel és teljes odaadással szolgálják.« Stb.

Ha azonban ismerjük a kort, a húszas évek eseményeit, amelyek melegágyában ezek a gondolatok megfogalmazódtak, akkor nemcsak kívülről, hanem belülről is átlátjuk a felvetődő problémákat. Szentelekynek a forradalmi cselekvésből való kiábrándultsága nem volt egyedülálló eset a magyar tanácsköztársaság bukása után, a 29-es nagy gazdasági válság idején. Móricz Zsigmond a Tündéerkert álmát látta reménytelen messzeségbe szakadni a fehérterror időszakában. Az általános csalódottságot jelezte a »Hagyd a politikát, építkezz!« jelszava a Kelet Népe homlokán. Az írók és gondolkodók zöme emigrált, az otthonmaradottak többsége pedig — látva a forradalom eredményeinek sárba tiprását — a borzalmaktól magához térő józan ész, a szeretet győzelmében kezdett reménykedni.

Az elvont emberi értékekben való ilyenfajta meggyőződéses hit jellemzi Szentelekyt is az *Isola Bella* megírásakor. Azért formálja meg olyan bizonytalan kézzel a cselekvő forradalomra esküvő kommunista lány, Inge Höyen alakját. Eszméit azonban nem tartja idegeneknek magától. Az aktuálpolitikától következetesen tartózkodik, ő a bölcselő módszereivel keresi a megoldást: a legmélyebben emberi értékeket szeretné megelni, tőlük várja a segítséget. Az általános emberinek a kutatása folytán így jut el a szeretethez, mint minden nemes emberi tulajdonság és tett kútforrásához.

A dán kommunista lány mindvégig megmarad ezért annak a kollektív típusú hősnek, akinek a szájából kevés eredeti mondatot hal-

lunk elhangzani, inkább csak a marxizmus nagy filozófusainak az idézgetéséből él, és hitvallását tömör jelszavakban fejezi ki. Csupa nagybetűs fogalmakban gondolkodik és érez, olyanokban, mint Hit, Eszme stb. Az emberek közötti különbségekről beszélve mégis ő mondja ki a leghaladóbb és leghatásosabb igazságokat. Felismerését meggyőző érvekkel támasztja alá: másfajta ellentétek nem léteznek, csak azok, amelyek az osztálykülönbségekből erednek.

És ezzel Szenteleky már túllépett azokon a kötöttségeken, amelyek polgári humanista szemléletéből következtek. Egy szélesebb horizont felé tekint, felfedezi azokat a tendenciákat, amelyek a korabeli munkásmozgalmi törekvésekből a szebb, igazabb jövő felé mutattak.

Hogy Szabó tételleg humanizmusával nem azonosítja magát teljesen, azt leginkább az a figyelem és szimpátia bizonyítja, amellyel Inge sorsát megfesti. Benne elsősorban azonban a nő vergődése izgatja, és csak kevésbé az eszme harcosának fegyverletétele. A regény hangsúlyai így gyakran át is tolnak annak a szerelemnek az ábrázolására, amely a dán lány és a magyar fiatalember között szövődik. A találkozásuk előidézte szellemi tragikumot tökéletes egymásra találásuk boldogsága oldja fel. Ebben a szerelmi feloldódásban Inge egyénisége teljesen elvész, de Szenteleky a nő feladatát nem is a politikai harcban, hanem egyedül a meleg családi otthon megteremtésében látja. A műben tehát elbukik az eszme, és a szeretet győzedelmeskedik, mint a legfőbb életelv, az emberi boldogság alapja.

POSZTUMUSZ KIADÁSOK

HOLNAP-HOLNAPUTÁN

(Elbeszélések)

(Újvidék, 1944.)

Az *Isola Bella* már a kisebbségi sors hatalmas szimbóluma volt. Az első világháború utáni idők jugoszláviai magyar kisebbségének életét azonban a *Holnap-holnapután* elbeszéléseiben ábrázolta a legteljesebben Szenteleky. Témáit a szerb—magyar együttélés még megoldatlan kérdésektől terhes első korszakából merítette. Az emberi közeledés formáit figyelte, a testvériség-egység vágyát fogalmazza meg újra meg újra. Nem sematikusan ábrázol, a sérelmek, fájások igazi okait szeretné kimutatni. A valós emberi értékek érdeklik, nem pedig a sablonok, az üres kongású jelszavak. A változó időkkel járó változó felfogásokat regisztrálja egy-egy bál, estély, vacsora kapcsán. Némi cinizmussal szemléli a feudalizmus egykori főurainak, a dzsentrinek és a magukat felküzdő kiscgazdáknak, iparosoknak a »meghiitt« találkozását. A Tilike már tíz éves múltott Szabó Domonkosa a maga észjárása szerint foglalja néhány mondatba a változást:

»— Hitted volna ezt valaha, hogy mi így összejövünk és így összeforrunk? Ugye: soha! A magyar fajta úri fajta, szereti az emberek feudális beosztását. Ha úrnak születik, hát legyen úr, ha zsellérnek hát legyen rendes, dolgoz zsellér. Sokáig azt hittük, hogy ennek így kell

lenni. Csak most látjuk, hogy tudunk mások is lenni: emberek, testvérek. Ha az idő, a szükség úgy hozza magával, hát leomlik minden fal és emlék közöttünk.»

A kötet elbeszélései híven illusztrálják a szerzőnek a helyi színekről kifejtett elméletét. Szenteleky realizmusa bennük teljesedik ki, jut a legmagasabb művészi fokra. Tipikus bácskai hangulatok tárháza egy-egy írás. *(A sárszegi menyecske)* A falu friss levegője csapja meg az arcunkat a talpraesett parasztmenyecske városi útjának meséjében.

De kesergő melankólia, nosztalgia is vegyül ebbe a népi élménykincsbe. A kocsmá képeivel együtt megjelennek a hitükvesztett magyarok, akik nem találják meg helyüket az új világban. *(Kis kávéház)*

Egyéni tragédiák bontakoznak ki, és végül egy egységes torzképé állnak össze. E világ leggroteszkebb figurái az érvényesülni vágyó Evgen Szicsek (Szűcs Jenő), akik mindenáron szláv gyökerekre szeretnék visszavezetni tősgyökeres magyar családfájukat, túllihegve minden személyükkel kapcsolatos elvárást. A vajdasági Kopjáss Istvánok ezek, új helyzetük különösen kedvez talpnyaló hajlamaiknak. Ellentmondásoktól terhes életüket kitűnő érzékkel ábrázolja Szenteleky, hiszen ismeri problémáikat, akarásaikat. *Érvényesülni* című novellájának a magyar kritikai realizmus legjobb alkotásai között jelölhetjük ki a helyét.

Az elbeszélések konfliktusát az erkölcsi dilemmák okozzák: a megalkuvás és meg nem alkuvás árnyalatait világítja meg érzékeny figyelemmel az író. *(Tikkadt színek egy nyári délelőtti palettáján)*

A holnap-holnapután... című elbeszélés nem más, mint az életre, szépre vágyó embernek a háború elleni kétségbeesetten elszánt tiltakozó kiáltása. A mérges gázokkal elpusztított Versailles-ba tartó katona az életért folyó küzdelem szívbemarkoló markáns szimbóluma.

A tüdőbetegek ennek a kötetnek is állandóan jelenlevő szereplői: tragikus sorsuk sürítve vetíti elénk az élet szépségeit és borzalmaikat. *(A körgalléros ember Párizsban; Boriska árva lesz)*

A kötet anyagát Herceg János válogatta össze az író hagyatékából. A válogatáshoz írott meleg hangú Utószavában 18 olyan Szenteleky-elbeszélésről tesz említést, amelyek könyv alakban máig sem jelentek meg.

UGARTÖRÉS

(Tanulmányok)

(Újvidék, 1944.)

Szenteleky Kornél egész irodalomszervezői, tanulmányírói tevékenységének jellegét határozza meg találóan e kötet címe: a »magyar Ugar« képét idézi, aktuális tartalommal megtöltve Ady nagy jelképét.

»Szenteleky Kornél tanulmányainak nem önkényesen adtam az Ugartörés címet. Ez az összetett szó csaknem minden cikkében és tanulmányában előfordul. (...) Ugartörést kellett végeznie! A szándék és a célzatosság minden cikkén és tanulmányán meglátszik« — írja Utószavában Herceg János.

A könyvecskében valóban az író legidőállóbb tanulmányait láthatjuk együtt. Bennük fogalmazza meg programadó követelményeit a vajdasági magyar irodalom munkásaival szemben, vázolja a feladatokat, célokat (*Írói felelősségünk*, 1932; *A vers a Vajdaságban*, 1928; *Ákácok alatt*, 1933).

Julien Bendának az írástudók árulásáról írott híres könyve arra készíti, hogy íróinkat is lelkiismeretre riassza, az erdélyi példára hivatkozva: »Benda igazságainak és megállapításainak visszhangjaképpen, a kisebbségi viszonyokhoz alkalmazva mondotta ki Berde Mária annak szükségességét, hogy az erdélyi írónak vallani és vállalni kell sorsukat, vallani és vállalni az elhivatottságot és az ezzel járó felelősséget. (...) Vallani és vállalni a kisebbségi sorsot, a kisebbségi problémákat, az eszményi kötelességet: jobb, tökéletesebb népet nevelni és ezzel hozzájárulni az új és jobb világ felépítésének munkájához, az új emberiség megteremtéséhez.« (*Írói felelősségünk*)

Taine műfelméletének hatására kidolgozza azoknak a szempontoknak a rendszerét, amelyeket az itt és most következményei szerint szem előtt kell tartaniok a kisebbségi írónak, ha korszerűek szeretnének maradni.

KRÓNIKÁK

(Újvidék, 1944.)

Nagyobb lélegzetvételű esszéinek, tanulmányainak gyűjteménye a kötet. Általános esztétikai nézeteit is bennük fejté ki, és azokat a művészi elveket, amelyek szépprózájában az ábrázolás szintjén jelentkeztek. *Népiességünk* című tanulmánya korszakalkotó jelentőségű írás, értékeit — sajnos — még ma sem látjuk tisztán.

Fábry Zoltánhoz és Kós Károlyhoz hasonlóan az új körülmények között kibontakozó munka nehézségeit igyekszik tudatosítani íróinkban, és így segíteni leküzdésüket. Mint Fábry, ő is az »igazság könyvét« várja, amelyben a sajátos kisebbségi sors íródik meg, és »amelynek megírása ma már parancsoló kötelesség«. (*Hol késik a vajdasági regény?*, 1931)

A kritika szükségességét hirdeti, és kimondja, hogy a »kritikusnak ismét vissza kell térnie Taine-hez, aki a környezet, a faj, a pillanat hatásait elemezte az irodalmi alkotásokban«. (*A helyes kritika*, 1932)

Hangsúlyozza az irodalmi önképzés fontosságát, hiszen a harmincas években nem léteztek jól működő magyar iskolák Vajdaságban. (*Irodalmi önképzés*, 1932).

Olyan remek nyelvészeti cikkek is helyet kaptak a kötetben, mint *A nyelv nemzetközisége* című. »A művészet az igaz közvetítő« — vallja Goethét idézve. Az *Egynyelvűség* című írása már több is nyelvészeti eszmefuttatásnál: a testvériség-egység gondolata fogalmazódik meg benne, és az annak megsértése miatti tiltakozás.

ÚTITARISZNYA

(Útirajzok)

(Újvidék, 1944.)

Szenteleky gazdag élménykincsének állandó és kiapadhatatlan forrásai csodálatos utazásai. Ezek a világjáró kirándulások elsősorban az 1923—30-as évekre esnek. Benyomásait realista hangú beszámolóiban írta meg, közülük válogatott kötetbe néhányat Herceg János. Így vall róluk: »Útirajzait Szenteleky Kornél minden írásánál jobban szerettem. Bizonyosan nem csupán azért, mert szép emlékeket ébresztettek benne s mert szép hangulatokat őriztek, hanem azért is, mert ezekben volt leginkább hű írói hitvallásához: úgy írhatott meg mindent, ahogyan látta«.

Valóban többek ezek az írások egyszerű útileveleknél. A szép-prózai művek rangjára emelkednek; Hlyés Gyula hozott csak ki még ennyi értéket a műfajból.

Utainak állomásai: Bukarest, Párizs, Róma, az olasz kisvárosok, Kairó . . . Mindenütt az embereket szeretné megismerni.

Egyik legjobb írásában emeli fel hangját az afrikai négerek mellett, az 1930-ban megtartott párizsi gyarmati kiállítás megdöbbentő látványainak hatására. (*A fehér kultúra apoteózisa*) A kiállítást Radnóti is látta, és verseiben szintén kifejezésre juttatta felháborodását, a faji megkülönböztetés ízléstelen reklámozása ellen.

Élete végén betegsége miatt a szlovéniai tudószanatóriumokkal volt kénytelen felváltani Szenteleky Párizs és Róma örömeit. Ekkor döbbsent rá arra is, hogy mégiscsak ide kötik feladatai. Így vált ennek a tájnak szellemi vezérévé, a vajdasági magyar irodalom megalapozójává.

Olyan utazó volt ő, aki mindig megtért oda, ahol feladatát a legnagyobbnak érezte, és akiben kirándulásai alatt is mindig a honvágy volt a legerősebb érzés.